

**MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE
UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” ALBA IULIA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE**

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

DIALOGUL INTERRELIGIOS MONOTEIST

- Aspecte misionare actuale -

Conducător de doctorat:

Pr. prof. univ. dr. Mihai HIMCINSCHI

Doctorand:

Pr. Ioan FILIMON - TODORAN

**Alba Iulia
2017**

DIALOGUL INTERRELIGIOS MONOTEIST

- Aspecte misionare actuale -

Cuvinte cheie: *Adunare generală, Sfânta Scriptură, Biserică, Catholicism, Colocviu, Conciliul II Vatican, Consiliul Mondial al Bisericilor, Dialog, Duhul Sfânt, Ecumenism, Iudaism, Iisus Hristos, Interreligios, Islam, Întâlnire Academică, Mărturie creștină, Misiune, Ortodoxie, Sfânta Tradiție, Sfânta Treime, Sfinții Părinți.*

Lucrarea de față cu titlul *Dialogul interreligios monoteist - Aspecte misionare actuale*, redactată sub îndrumarea Pr. prof. univ. dr. Mihai HIMCINSCHI este structurată în patru capitole, precedate de o dedicație, cuprinsul lucrării, abrevieri, o introducere și încheiate de o concluzie generală, câteva anexe, lista bibliografică, cuvinte cheie, declarația de onestitate și curriculum vitae.

Lucrarea de față își propune să cerceteze apariția, principalele trăsături și aspecte misionare ale fenomenului dialogului interreligios în cadrul Bisericii Ortodoxe, Bisericii Romano-Catolice și Consiliului Mondial al Bisericilor. Se acordă atenție dezvoltării dialogului interreligios în general, analizându-se îndeosebi dimensiunile relațiilor dintre creștini și evrei, respectiv creștini și musulmani.

Titlul acestei lucrări vrea să scoată în evidență aspectele misionare din cadrul întâlnirilor reprezentanților celor trei religii monoteiste, lucru care nu se poate realiza decât în condițiile unei comunicări autentice care, inevitabil, se bazează pe dialog.

Deși un număr mare de teologi și ierarhi ortodocși au manifestat interes față de acest subiect, totuși până în prezent nu s-a făcut un studiu comprehensiv pentru a examina sistematic baza teologică aferentă relațiilor dintre creștinii ortodocși și evrei, respectiv musulmani în situația globală actuală, pentru a analiza interacțiunile acestora din ultimele decenii.

Astfel, întrebarea căreia i se acordă cea mai mare atenție în această lucrare se referă la relația creștinismului cu alte religii și cum a fost aceasta abordată de Biserică în ultimul timp, și în special începând cu cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea: ce a determinat credința creștină, în și prin structurile ei ecleziastice, să inițieze un dialog cu alte religii?

Scopul cercetării de față este acela de a analiza traiectoria angajamentului creștin în dialogul și relațiile interreligioase, oferind un material documentar inedit pentru Școlile Teologice.

Subiectul propus pentru cercetare urmărește să atingă următoarele obiective:

- ✓ expunerea fundamentelor teologice pentru care creștinii ar trebui să intre în dialog semnificativ cu alte tradiții religioase;
- ✓ oferirea unor îndrumări despre cum ar trebui să aibă loc acest angajament cu alteritatea;
- ✓ indicarea câtorva beneficii ce rezultă din asemenea întâlniri pentru identitatea creștină a fiecăruia;
- ✓ prezentarea contextului istoric și teologic în care s-au desfășurat consultațiile academice, precum și Adunările generale ale Consiliului Mondial al Bisericilor;
- ✓ actualitatea mesajului teologic ortodox pentru societatea pluri-religioasă, evidențiindu-se caracteristica universală, sobornicească sau apostolească a Ortodoxiei;
- ✓ cautarea unui numitor comun între tradițiile religioase, fără a se neglija evidențierea diferențelor semnificative ce există între creștinism și alte religii;
- ✓ identificarea aspectelor misionare din cadrul fiecărei întâlniri interreligioase;
- ✓ precizarea convergențelor și divergențelor între percepția creștină a misiunii și misiunile necreștine;

- ✓ evidențierea progresului care s-a realizat în dialogul dintre creștinism și iudaism, respectiv islamism;
- ✓ publicarea și studierea documentelor finale cu conținut teologic redactate de către Bisericile Ortodoxe, Biserica Romano-Catolică și Adunările generale ale Consiliului Mondial al Bisericilor în ceea ce privește relațiile interreligioase.

Noutatea acestei cercetări științifice, complexă prin tematica abordată, constă într-o documentare foarte vastă, actualizată, bazată pe resursele existente în lista bibliografică și prezentarea acestora într-o manieră narativă prin care se relatează și analizează critic istoria angajamentului interreligios prin intermediul acțiunilor Patriarhiei Ecumenice, Vaticanului și ale Consiliului Mondial al Bisericilor.

În Introducere, sunt prezentate cinci componente distincte, și anume: argumentarea temei, scopul lucrării, baza documentară, stadiul cercetării actuale, metoda de lucru și cadrul general al lucrării, cu scopul de a încadra această temă în literatura actuală a cercetării teologice și ecumenice și de a argumenta de ce mai avem nevoie de încă o lucrare despre dialogul interreligios.

Primul capitol, intitulat *Teologia dialogului interreligios*, oferă o privire de ansamblu asupra conceptului de

dialog interreligios. Mai întâi, se încearcă clarificarea din punct de vedere etimologic a principalelor concepte prezente încă din titlul lucrării, cu scopul de a lămurii poziția corectă a termenilor menționați, ca ulterior, să se evidențieze în linii mari reperele istorice moderne, importanța, actualitatea, precum și provocările actuale ale dialogului interreligios. De asemenea, se scoate în relief relația dinamică dintre misiunea creștină și dialogul interreligios, precum și baza scripturistică și exemplele patristice din care se poate deriva o înțelegere ortodoxă distinctă a sursei și a scopului religiilor, precum și a modului în care acestea sunt raportate la misiunea și locul Bisericii în lume.

Corpul principal al lucrării îl reprezintă cel de-al doilea capitol, intitulat *Dialogul interreligios în cadrul Bisericii Ortodoxe*, care se dorește a fi unul inedit în peisajul teologic românesc actual. Astăzi, Ortodoxia fiind foarte devreme un receptor sensibil al mesajelor vremurilor dezvoltă dialoguri interreligioase monoteiste cu iudaismul și cu islamul.

În prima parte a acestui capitol, se analizează dialogul academic dintre creștini ortodocși și iudei. Acest dialog a început în anul 1977, fiind inițiat de Patriarhia Ecumenică în colaborare cu Comisia Internațională Iudaică pentru Întâlnirile Interreligioase. Până în prezent, au avut loc *Nouă Întâlniri*

Academice pe următoarele teme: „Legea în înțelegerea creștin ortodoxă și iudaică”, „Tradiție și comunitate în Iudaism și în Biserica Ortodoxă”, „Continuitate și reînnoire”, „Întâlnirea Ortodoxiei și a Iudaismului cu modernitatea”, „Fidelitatea față de rădăcinile noastre și responsabilitatea noastră comună în slujba păcii și a dreptății”, „Libertatea religioasă și relația dintre libertate și religie”, „Lumea în criză: provocări etice și perspective religioase”, „Mediul fizic și spiritual: respectând lumea noastră, ne respectăm unii pe alții”, „Centrele spirituale și diaspora”.

În partea a doua a capitolului, se analizează dialogul academic dintre creștin ortodocși și musulmi. Acest dialog a început în anul 1986, fiind organizat și sponsorizat de Patriarhia Ecumenică, în colaborare cu Academia Regală de Cercetare a Civilizației Islamice (Aal al-Bayt Institute) din Amman, Iordania. În ciuda crizelor tragice din Golf, Balcani și alte regiuni, care au favorizat fenomenele de intoleranță religioasă și fanatism, până astăzi au avut loc *10 Întâlniri sau Consultații Academice Internaționale* dintre creștinii ortodocși și musulmani, în cadrul cărora reprezentanții ambelor tradiții spirituale au discutat amănunțit problemele vieții spirituale și controversile sociale care priveau ambele părți în simplitate și pace, cu recunoștință și înțelegere, cu respect pentru

individualitatea și libertatea partenerului de dialog. Temele discutate la aceste întâlniri sunt: „Autoritatea și Religia în tradiția celor două religii și în realitatea contemporană”, „Modele de conviețuire pașnică a creștinilor și musulmanilor și perspective viitoare”, „Pacea și dreptatea în tradiția celor două religii monoteiste”, „Pluralismul religios”, „Tinerii și valorile ponderării”, „Educația pentru înțelegere și colaborare reciprocă”, „Sistemul de învățământ din islam și creștinism”, „Perspective de colaborare și participare între musulmani și creștini în al treilea mileniu”, „Musulmani și creștini în societatea modernă: imaginea celuilalt și semnificația concetățenilor”, „Rolul religiei în coexistența pașnică”.

Perspectiva acestui dialog a fost stabilirea de căi permanente și organizate pentru interacțiuni serioase și discuții pe subiecte de interes reciproc a creștinilor ortodocși cu iudeii și musulmanii în întreaga lume.

O atenție specială este dată promovării dialogului academic iudeo-creștin-musulman. Acest dialog a început în anul 1994, iar până în prezent au avut loc *Patru Întâlniri Academice* pe temele următoare: „Pace și Toleranță I: Declarația de la Bosfor”, „Pacea lui Dumnezeu în lume”, „Religie, Pace și Ideal Olimpic”, „Pace și Toleranță II:

Dialogul și înțelegerea în sud-estul Europei, Caucaz și Asia Centrală”.

Ultima parte a capitolului prezintă inițiativele dialogului interreligios atât cu iudeii, cât și cu musulmanii, întreprinse de către Patriarhia Română, îndeosebi, începând cu perioada post-decembristă până astăzi.

Al treilea capitol al lucrării, intitulat *Dialogul interreligios în cadrul Bisericii Romano-Catolice*, schițează mai întâi atitudinea acesteia față de adepții altor religii, atât înainte, cât și după Conciliul II Vatican, apoi, inițiativele întreprinse pentru începerea activităților dialogale cu alte credințe. După aceste două capitole introductive, se analizează critic conceptul de dialog interreligios în principalele documente ale Conciliului II Vatican, precum și în documentele din perioada post-conciliară. Totodată, acest capitol încercă să evidențieze relațiile creștino-musulmane în cadrul Consiliului Pontifical pentru Dialogul Interreligios, precum și relațiile creștino-iudaice în cadrul Comisiei Pontificale pentru Relații Religioase cu Iudeii.

Ultimul capitol al lucrării, intitulat *Dialogul interreligios în cadrul Consiliului Mondial al Bisericilor*, schițează istoria angajamentului interreligios prin intermediul

acțiunilor Consiliului Mondial al Bisericilor de la înființarea acestuia în anul 1948, până în prezent.

De-a lungul anilor, Consiliului Mondial al Bisericilor a fost implicat în foarte multe proiecte și inițiative axate pe dialogul interreligios cu alte religii sau cu oamenii acestor religii. Dintre toate eforturile bilaterale, cu siguranță arena relațiilor creștino-iudaice și creștino-musulmane au fost și rămân cele mai provocatoare, pentru comunitatea creștină, iudaică și musulmană din întreaga lume.

Prin urmare, în ultima parte a acestui capitol se prezintă evoluția dialogului creștino-iudaic și creștino-musulman sub auspiciile Consiliului Mondial al Bisericilor de la mijlocul secolului al XX-lea.

Întreaga lucrare se încheie cu principalele concluzii generale menite să sintetizeze opiniile prezentate în cuprinsul acestei cercetări.

BIBLIOGRAFIE

1. ACHIMESCU, Nicolae, *Religii în dialog*, Iași, Edit. Trinitas, 2006.
2. IDEM, *Noile mișcări religioase*, Ediția a II-a, Cluj-Napoca, Edit. Limes, 2004.

3. † BARTOLOMEU, Patriarhul Ecumenic, *Întâlnire cu Taina: O prezentare contemporană a Ortodoxiei*, traducere din limba greacă de Ștefan L. TOMA, Sibiu, Edit. Andreiana, 2016.
4. BASSET, Jean-Claude, *Le dialogue interreligieux. Chance ou déchéance de la foi*, Paris, Les Éditions du Cerf, 1996.
5. VAN DER BENT, Ans J., *Vital Ecumenical Concerns: Sixteen Documentary Surveys*, Geneva, World Council of Churches, 1986.
6. BOLDIȘOR, Adrian, *Importanța și actualitatea dialogului interreligios pentru lumea contemporană: istorie, perspective, soluții*, Craiova, Edit. Mitropolia Olteniei, 2015.
7. BONDREA, A. Aurelian & MIHĂILĂ-ȘTEFĂNESCU, Ramona Olivia (coord.), *Diversitatea culturală și rolul educației în dezvoltarea dialogului interreligios. Workshop internațional, București, 23 martie 2016*, București, Edit. Fundației România de Măine, 2016.
8. BRAYBROOKE, Marcus, *Pilgrimage of Hope. One Hundred Years of Global Interfaith Dialogue*, London, SCM Press, 1992.

9. BRIGGS, John / ODUYOYE, Mercy Amba / TSETSI, Georges (eds.), *A History of the Ecumenical Movement, Volume 3, 1968-2000*, Geneva, WCC Publications, 2004.
10. BUDA, Daniel, *Bisericile ortodoxe la începutul secolului al XXI-lea și mișcarea ecumenică*, Sibiu, Edit. Astra Museum, 2014.
11. DHAVAMONY, Mariasusai, *Ecumenical Theology of World Religions*, Roma, Editrice Pontificia Universita Gregoriana, 2003.
12. DUMEA, Emil, *Cultură și religie în dialog*, Iași, Edit. Sapientia, 2010.
13. DUPUIS, Jacques, *Towards a Christian Theology of Religious Pluralism*, Maryknoll, New York, Orbis Books, 1997.
14. FEY, Harold E. (ed.), *A History of the Ecumenical Movement, Volume 2, 1948-1968*, Geneva, WCC Publications, 2004.
15. FLANNERY, Edward H., *The Anguish of the Jews. Twenty-Three Centuries of Antisemitism*, New York, Paulist Press, 1985.
16. FORNBERG, Tord, *The problem of Christianity in multi-religious societies of today. The Bible in a World of Many Faiths*, Lewiston, The Edwin Mellen Press, 1995.

17. GARVEY, John, *Seeds of the Word. Orthodox Thinking on Other Religions*, New York, St. Vladimir's Seminary Press, 2005.
18. GOOSEN, Gideon, *Bringing Churches Together. A Popular Introduction to Ecumenism*, revised and enlarged edition, Geneva, WCC Publications, 2001.
19. HALLENCREUTZ, Carl F., *Dialogue and Community. Ecumenical Issues in Inter-religious Relationships*, Uppsala / Geneva, Swedish Institute for Missionary Research / World Council of Churches, 1977.
20. HEDLUND, Roger E, *Roots of the Great Debate in Mission: Mission in Historical and Theological Perspective*, second edition, revised and enlarged, Bangalore, Theological Book Trust, 1993.
21. HIMCINSCHI, Mihai, *Misiune și dialog. Ontologia misionară a Bisericii din perspectiva dialogului interreligios*, Alba Iulia, Edit. Reîntregirea, 2003.
22. HINZE, Bradford E., *Practices of Dialogue in the Roman Catholic Church. Aims and Obstacles, Lessons and Laments*, New York, Continuum, 2006.
23. IONIȚĂ, Viorel, *Towards the Holy and Great Synod of the Orthodox Church. The Decisions of the Pan-Orthodox*

- Meetings since 1923 until 2009*, Basel, Friedrich Reinhardt Verlag, 2014.
24. JUKKO, Risto, *Trinity in Unity in Christian-Muslim Relations. The Work of the Pontifical Council for Interreligious Dialogue*, Leiden, Koninklijke Brill NV, 2007.
  25. KLOOTWIJK, Eeuwout, *Commitment and openness. The interreligious Dialogue and Theology of Religions in the work of Stanley J. Samartha*, Zoetermeer, Boekencentrum, 1992.
  26. KRATZERT, Thomas, „*Wir sind wie die Juden*“: *der griechisch-orthodoxe Beitrag zu einem ökumenischen jüdisch-christlichen Dialog*, Berlin, Institut Kirche und Judentum, 1994.
  27. KRAEMER, Hendrik, *The Christian Message in a Non-Christian World*, New York, Harper, 1938.
  28. KURUVACHIRA, Jose, *The Philosophical & Theological Aspects of Interreligious Dialogue. A Catholic Perspective*, New Delhi, Christian World Imprints, 2015.
  29. MUCK, Terry & ADENEY, Frances S., *Christianity Encountering World Religions: The Practice of Mission in the Twenty-first Century*, Grand Rapids, Baker Academic, 2009.

30. NOLAN, Ann Michele, *A Privileged Moment: Dialogue in the Language of the Second Vatican Council 1962-1965*, Bern, Peter Lang, 2006.
31. PAPADEMETRIOU, George C., *Essays on Orthodox Christian - Jewish Relations*, Bristol, Wyndham Hall Press, 1990.
32. † PAPANDREOU, Damaskinos, Metropolit der Schweiz, *Dialog als Leitmotiv. Die Orthodoxie an der Schwelle zum dritten Jahrtausend*, Athen, 2000.
33. PRANGER, Jan Hendrik, *Dialogue in Discussion. The World Council of Churches and the Challenge of Religious Plurality between 1967 and 1979*, Utrecht-Leiden, Interuniversitair Instituut voor Missiologie en Oecumenica, 1994.
34. PRATT, Douglas, *The Church and Other Faiths. The World Council of Churches, the Vatican, and Interreligious Dialogue*, Bern, Peter Lang, 2010.
35. RACE, Alan, *Christians and Religious Pluralism. Patterns in the Christian Theology of Religions*, London, SCM Press, 1983.
36. ROUSE, Ruth & NEILL, Stephen Charles (eds.), *A History of the Ecumenical Movement, Volume 1, 1517-1948*, Geneva, WCC Publications, 2004.

37. SAHAS, Daniel J., *Sfântul Ioan Damaschinul despre Islam - „Erezia ismaeliților”*, traducere din engleză și greacă veche Dragoș DÂSCĂ, Iași, Edit. Doxologia, 2015.
38. SALDANHA, Chrys, *Divine Pedagogy. A Patristic View of Non-Christian Religions*, Rome, Libreria Ateneo Salesiano, 1984.
39. SAMARTHA, Stanley J., *Courage for dialogue. Ecumenical issues in inter-religious relationships*, Geneva, WCC Publications, 1981.
40. IDEM, *Faith in the midst of faiths. Reflections on Dialogue in Community*, Geneva, World Council of Churches, 1977.
41. SHARP, Andrew, *Orthodox Christians and Islam in the Postmodern Age*, Leiden, Koninklijke Brill NV, 2012.
42. SHEARD, Robert B., *Interreligious Dialogue in the Catholic Church since Vatican II. An Historical and Theological Study*, Lewiston, The Edwin Mellen Press, 1987.
43. SIDDIQUI, Ataullah, *Christian-Muslim Dialogue in the Twentieth Century*, London, Macmillan Press Ltd, 1997.
44. SPERBER, Jutta, *Christians and Muslims. The Dialogue Activities of the World Council of Churches and their*

- Theological Foundation*, Berlin, Walter de Gruyter, 2000.
45. SWIDLER, Leonard, *După Absolut. Viitorul dialogic al reflecției religioase*, traducere de Codruța CUCEU, Cluj-Napoca, Edit. Limes, 2002.
  46. VANELDEREN, Marlin, *From Canberra to Harare: An Illustrated Account of the Life of the World Council of Churches, 1991-1998*, Geneva, World Council of Churches, 1998.
  47. VAPORIS, N. M. (Nomikos Michael) (ed.), *Orthodox Christians and Muslims*, Brookline, Massachusetts, Holy Cross Orthodox Press, 1986.
  48. † YANNOULATOS, Anastasios, arhiepiscop al Tiranei și a toată Albania, *Ortodoxia și problemele lumii contemporane*, traducere de Gabriel MÂNDRILĂ & Constantin COMAN, București, Edit. Bizantină, 2003.
  49. † YANNOULATOS, Anastasie, arhiepiscopul Tiranei și al întregii Albanii, *Misiune pe urmele lui Hristos. Studii teologice și omilii*, traducere de Ștefan L. TOMA, Sibiu, Edit. Andreiana, 2013.
  50. ZIAKA, Angeliki, *La recherche grecque contemporaine et L'Islam*, [Thèse de doctorat], Strasbourg, 2002.